

PROBLEMI OKTOBARSKE REVOLUCIJE U JUGOSLAVENSKOJ LITERATURI*

Ivan Očak

Kad govorimo ili pišemo o problemima oktobarske socijalističke revolucije, onda problem njene periodizacije zauzima u jugoslavenskoj historiografiji izuzetno mjesto. Taj problem predstavlja uz to poseban interes s obzirom na njegovo izvanredno metodološko značenje i istodobno njegovu još uvijek slabu istraženost.

A kada je riječ konkretno o temi Oktobarske revolucije, o njenom mjestu u jugoslavenskoj historiografiji, o njenim putovima razvitka, onda treba odgovor na to, na njene uzroke tražiti u historijskom razvitku naše zemlje, u složenim socijalno-ekonomskim i društveno-političkim prilikama u kojima se ona u toku gotovo šezdeset godina razvijala.

Da se podsjetimo samo na neke događaje njenog razvitka. Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918) kao države nerazriješenih nacionalnih i socijalnih pitanja. Vrlo kratko razdoblje (1919—20), poslije proglašenja Kraljevine SHS, nastupilo je vrijeme liberalizma, tj. legalnog djelovanja Komunističke partije Jugoslavije. A zatim 30—31. prosinca 1920. proglašena je Obznana koja je uništila sve tekovine revolucionarne situacije u Hrvatskoj i Slavoniji, koje su izvojevane pod utjecajem teškog socijalno-ekonomskog stanja te utjecajem Oktobarske revolucije i Mađarske komune. Nastaje vrijeme šestojanuarske vojno-monarhističke diktature kada su masovno progonjeni i uništavani partijski aktivisti, dok je Komunistička partija jedva životarila u dubokoj ilegalnosti u zemlji i inozemstvu. Zavisnost Kraljevine SHS od francuskog kapitala zaoštrila je ionako teško poslijeratno socijalno-ekonomsko stanje i nerazriješena unutarpolitička pitanja. Jedno od takvih bilo je pitanje nacionalne ravnopravnosti, kao jedan od izraza karadorđevićevske velikosrpske politike.

Uoči drugoga svjetskog rata situacija se u zemlji pogoršava kao posljedica političke i ekonomske ekspanzije njemačkog i talijanskog fašizma. O političkom stanju u zemlji govori i činjenica da antinarodna vlada u Jugoslaviji nije priznala SSSR sve do 1940.

Takvoj historijskoj situaciji i takvom razvitku društveno klasnih odnosa odgovaralo je i stanje u historiografiji. U čitavom razdoblju dominirao je u njoj buržoaski pozitivizam i buržoasko klasna tendencioznost i šovinizam. Što se tiče napredne marksističke historiografije, nje gotovo i nije bilo ili su je svojatali socijaldemokrati.

* Referat pročitan na VIII međunarodnom kongresu slavista u Zagrebu 1978.

To se stanje u historiografiji znatno mijenja tek poslije pobjede Narodno-oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije 1941—45, nakon ostvarenja radikalnih socijalno-ekonomskih i društvenih promjena. U raznim razdobljima poslijeratnoga socijalističkog i samoupravnog razvitka zemlje još će dugo dominirati pozitivistička historijska škola, ali će se uz to ispoljavati i jaka tendencija revolucionarne marksističko-lenjinističke historiografske škole.

Za spomenuti doratni i poslijeratni razvitak naše historiografije najinteresantnija je njena periodizacija, koja se odrazila u tri aspekta.

1. Izučavanje i obrada buržoasko-demokratske revolucije u veljači 1917, zatim Petrogradskog prevrata od 7. XI 1917, tj. Oktobarske socijalističke revolucije; pobjede diktature proletarijata i stvaranje sovjetske socijalističke radničko-seljačke države. Zatim, stvaranje Crvene armije u veljači 1918. i njena borba protiv unutrašnje i vanjske reakcije i kontrarevolucije, za održanje, učvršćenje i izgradnju prve socijalističke zemlje. Posebno izučavanje biografije i djelatnosti teoretika i vođe Oktobarske revolucije i Sovjetske Rusije, V. I. Lenjina.

Odmah poslije pobjede Oktobarske revolucije o njoj je progovorila napredna jugoslavenska štampa.¹ U tome je prednjačilo socijal-demokratsko novinstvo, koje se u našim krajevima počelo obnavljati upravo 1917, uglavnom pod utjecajem revolucionarnih događaja u Rusiji. To su bili: organ Socijal-demokratske stranke Bosne i Hercegovine »Glas slobode«, koji je inače vrlo marljivo pratio revolucionarna zbivanja u Rusiji od pobjede buržoasko-demokratske revolucije u veljači 1917. i Oktobarske revolucije. O toj revoluciji pisao je iste godine i slovenski list Jugoslovske socijal-demokratske stranke »Naprej«. Nešto kasnije je i druga socijal-demokratska i komunistička štampa pisala detaljno i s oduševljenjem o revolucionarnim događajima u Sovjetskoj Rusiji. Krležin i Cesarčev časopis »Plamen« pozdravio je rusku Oktobarsku revoluciju zanosnim riječima: »Pozdravljamo vas, ruska braćo, koji ste spasili čast slavjanskog stijega i prvi odbacili topove i bajunete. Blagoslovena vaša ruka, ruska braćo, zdravo sinovi velike Majčice u koju vjerujemo...«²

Ta je štampa detaljno opisana u biografskom zborniku posvećenom Oktobarskoj revoluciji, koji registrira sve novinske i časopisne članke iz razdoblja 1917—1945.³ Interesantno je spomenuti da su tada o Lenjinu objavljena u našoj naprednoj štampi 122 teksta domaćih i inozemnih autora.⁴ Najvažniji eseji o Lenjinu i Oktobarskoj revoluciji pripadaju peru Augusta Cesarca i Miroslava Krleže. U članku »Rusija ili Evropa« Cesarec govori o perspektivi revolucije pod utjecajem Oktobra. On piše: »Na raskršću smo: Rusija ili Evropa? Taj problem, rješen u Rusiji, postao je kao nikad aktuelnim u Jugoslaviji danas. Od rješenja njegovog koje po nama može da bude ispravnim

¹ Vidi Stanislava Koprivica Oštrić, Oktobar u partijskoj štampi 1919.—1920., Vjesnik, br. 7432—7445, od 25. X—8. XI 1967.

² »Plamen«, br. 5—6, Zagreb 1919, 238.

³ Oktobarska socijalistička revolucija. Bibliografija, bibliografija posebnih izdanja i članaka iz radničke periodike 1917.—1945. U redakciji Bosiljke Pejović-Protić, i Milana Vesovića, Beograd 1967; Milan Vesović, Oktobarska socijalistička revolucija. Jugoslavenska bibliografija knjiga i brošura 1945.—1968. »Prilozi za istoriju socijalizma« 6, 1968.

⁴ Isto, 222—237.

samo u kulturnoj i političkoj vezi s današnjom Rusijom (i Evropom koja priznaje tu Rusiju), zavisi naše sutra.«⁵

Što se tiče socijaldemokratskog pravca u prilogima o Oktobarskoj revoluciji u tom razdoblju, on je najbolje izražen u djelu bivšeg vođe Socijal-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije Vitomira Koraća: »Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji.«⁶ O Oktobarskoj revoluciji, događaju koji je »potresao svijet«, Korać je napisao ovih nekoliko redaka: »U oktobru 1917. došlo je do pobjede boljševičke revolucije i do tzv. 'proleterske' diktature u Rusiji. Ovaj događaj imao je velike posljedice ne samo u općoj političkoj i ratnoj situaciji u Evropi, već još više u redovima radničkog i socijalističkog pokreta u čitavom svijetu [...]«⁷ Korać, dakako, ne prihvaća diktaturu proletarijata koja je jedan od stupova lenjinske teorije socijalističke revolucije, ali uza sve to ne može a da ne prizna golemo međunarodno značenje Oktobra.

Istodobno, na stranicama revolucionarne socijal-demokratske i kasnije komunističke štampe pojavljuje se u to vrijeme nekoliko osnovnih analiza Oktobarske revolucije i stanja u Sovjetskoj Rusiji iz pera istaknutih komunista: Filipa Filipovića,⁸ Živka Jovanovića⁹ i Božidara Adžije.¹⁰

Napose treba istaći da je Živko Jovanović u svojim radovima polemizirao sa socijalistom Živkom Topalovićem i na taj način analizirao uzroke pobjede Oktobarske revolucije i uz to dokazivao da je moguća pobjeda socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

U međuratnom razdoblju nije ni najcrnija cenzura monarhističke Jugoslavije mogla spriječiti prigodne zapise o značenju Oktobra, od kojih su mnogi sadržavali duboku analizu stanja u SSSR-u. Pisali su ih i politički radnici i književnici: Josip Broz, Moša Pijade, Miroslav Krleža, Božidar Adžija i drugi. Sad su članci i leci iz razdoblja 1917—1945. ponovo objavljeni i čine jedan od važnih historijskih izvora za izučavanje Oktobarske revolucije.¹¹

U tom vremenu pojavljuju se svjedočanstva o »zemlji Oktobarske revolucije«. Najvažnije su od njih knjige i brošure Kornelija Vuka,¹² pod kojim se pseudonimom skrivao August Cesarec. On je u dva navrata boravio u SSSR-u

⁵ August Cesarec, *Rusija ili Evropa?* Književna Republika br. 1, Zagreb 1923, 35.

⁶ Vitomir Korać, *Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji I—III*, Zagreb 1929—1933.

⁷ Isto, 245.

⁸ F[ilip] F[ilipović], *Ruska Revolucija*, Glas slobode, Sarajevo, br. 33, 27. IV 1918; isti, *Za sovjetsku državu*, Beograd 1920; isti, *Izabrani spisi II. Izbor i predgovor* i redakcija Esih Hasanagić, Beograd 1962.

⁹ [Živko Jovanović], *Boljševizam i boljševici*, Radničke novine, Beograd, 24—27, 28—31. XII 1918, i br. 2, 3, 7, 8, od 2—8. I 1919, Jovanović, dr Živko, *Članci i govori dr Živka Jovanovića*. Izbor, redakcija i predgovor Čedomira Đurđevića, Beograd 1957.

¹⁰ Božidar Adžija, *Deset godina ruske revolucije. Političko-historijsko razmatranje povodom lanjske desetgodišnjice*. Zagreb 1928.

¹¹ *Oktobar u Jugoslaviji 1918.—1945. Izbor dokumenata o godišnjicama Oktobra*. Beograd 1967.

¹² Kornelije Vuk, *Današnja Rusija. Kanada 1937; Putovanje po Sovjetskom Savezu, Na Uralu i Volgi; Kod sovjetskih malih naroda; Na Ukrajini*.

(1922. i 1934—1937), pa je čak vidio i slušao Lenjina, te o tome pisao u dokumentarno-putopisnom obliku.

Ovdje treba spomenuti knjigu koja po svojem karakteru ne pripada jugoslavenskoj historiografiji, ali svojim sadržajem doprinosi njenoj marksističkoj historiografiji. To je knjiga pod kratkim nazivom »Lenjin«, izdana u vrijeme karađorđevićevske reakcije od Centralnog odbora Nezavisne radničke partije Jugoslavije u »Marksističkoj biblioteci« povodom smrti Lenjina 1924. U knjigu su ušli prijevodi tekstova o Lenjinu i nekoliko važnih Lenjinovih radova. O historiografskom značenju knjige rečeno je u predgovoru: »Znajući kako je Lenjin, iako je njegovo ime poznato svakome, kod nas ipak u stvari malo i netočno poznat, kako su o njegovoj ličnosti kao i njegovom radu i delu kod nas netočna shvaćanja, smatrali bismo da će biti korisno da i jugoslavenska javnost ovom knjigom dođe do jedne jasne slike o tome tko je bio Vladimir Iljič i kakva je bila suština njegovog učenja tj. lenjinizma, i njegovog praktičnog djelovanja [...] Ova knjiga ima cilj da pruži za ovaj moment u velikim linijama izrađenu sliku Lenjina kao čovjeka, socijalističkog teoretičara, političara, proleterskog stratega i vođe ruskog i svjetskog proletarijata [...]«¹³

Jugoslavenska buržoaska historiografija koja je najprije objektivistički pisala o »prevratu u Rusiji« ili o »boljševičkom prevratu«, kasnije će zanimiti i time anatemizirati značenje Oktobra.

Novi poticaj izučavanju Oktobarske revolucije i njenog značenja za daljnji razvoj socijalističke misli dali su nakon rata veliki datumi: proslave 40. i 50. godišnjice Oktobra.

U čast 40. godišnjice Oktobra izlazi opširan zbornik, uglavnom sovjetskih i naših autora.¹⁴ Od ovih su u tom zborniku predstavljeni Jovan Veselinov s opširnim uvodom o značenju Oktobarske revolucije, Filip Filipović i dr Živko Jovanović s naprijed spomenutim prilogima, te Moša Pijade i, sa do tada neobjavljenim prilogom, Miroslav Krleža. Karakteristična je tadašnja njegova ocjena Oktobra: »[...] Od Sedamnaeste, od Oktobra, kad je počela ova dugotrajna rasprava o Lenjinizmu, našoj gospodi pjesnicima i misliocima, našoj građanskoj inteligenciji, našim političarima lijevim i desnim govorilo se od strane ljevice samo to, što je čovjeka učila normalna, jednostavna i zdrava pamet. Govorilo se da je Ruska, lenjinska revolucija početak nove ere u međunarodnom, u evropskom, a naročito u dunavskom i balkanskom mjerilu, i da se mi, kao narod, u ovom stvarnom slučaju kao hrvatski narod, bezuslovno moramo odrediti spram toga događaja. Govorili smo im godinama, da shvate, da pojme, da vide, da spoznaju, da snaga lenjinskog magneta djeluje po svim kontinentima, i da se mi u okviru lenjinskog magnetskog polja bezuslovno moramo koordinirati kao hrvatska, narodna čestica. Ne samo zato, jer je to magnetski revolucionaran zakon, nego i zato jer je ta lenjinska koordinacija jedina formula koja se podudara s našim narodnim interesima.«¹⁵

U vezi s 50. godišnjicom Oktobra objavljene su dvije knjige posvećene pitanjima Oktobarske revolucije. To su: Slobodan Bosiljčić, Oktobarska re-

¹³ Lenjin, Beograd 1924.

¹⁴ Oktobarska revolucija. 40 godina. Beograd 1957.

¹⁵ Na i. mj., 261—262.

volucija 1917. i prve godine sovjetske vlasti,¹⁶ te Petra Milosavljevića, Velika oktobarska socijalistička revolucija.¹⁷

Prvi se, na osnovi njemu dostupnih sovjetskih izvora i literature, bavi pitanjima oružanog ustanka i pobjede boljševika u Petrogradu, a zatim radom Drugog kongresa Sovjeta koji je donio historijske zaključke za učvršćivanje revolucije (o miru, zemlji i radničko-seljačkoj vlasti). Tu je i historija građanskog rata. Uz bogate ilustracije, knjiga Bosiljčića u znatnoj mjeri dopunjuje i obogaćuje našu historiografiju; to je uopće prva detaljnija historija Oktobra kod nas.

Milosavljević obrađuje na isti način uzroke revolucije, a zatim prikazuje njezin tok. I ta je knjiga napisana na pristupačnim objavljenim izvorima i, još više, literaturi sovjetskih autora.

Cijela grupa naših pisaca razmatra različite probleme Oktobra, točnije njegova utjecaja na pojedina pitanja u razvoju sovjetske zemlje i o njenom utjecaju na druge zemlje. O agrarnim problemima i položaju ruskih seljaka u vrijeme revolucije piše Stipe Šuvar,¹⁸ o sudjelovanju radnika u upravljanju pod utjecajem oktobra Sava Živanović,¹⁹ o boljševičkoj partiji za vrijeme revolucije i prvih godina sovjetske vlasti Novica Vojinović,²⁰ Boris Đurović²¹ i drugi.

Ovom aspektu izučavanja V. I. Lenjina treba dodati i knjigu slovenskog historičara Marijana Britovškega, »Boj za Lenjinovo dediščino«,²² u kojoj on na sovjetskim izvorima i literaturi istražuje jedan od najdramatičnijih perioda u povijesti mlade sovjetske republike poslije smrti V. I. Lenjina i u tom okviru neke probleme sasvim nepoznate u historiografiji uopće. To je bilo vrijeme teških frakcionaških borbi u rukovodstvu sovjetske partije i početka djelatnosti J. V. Staljina.

Nedavno se pojavila knjiga Branka Caratana: Tradicije Oktobra i suvremenost.²³ Kao dobar poznavalac sovjetskih izvora i literature, autor raspravlja o bitnom pitanju suvremene socijalističke izgradnje: pitanju radničkog samoupravljanja u SSSR-u pod utjecajem Oktobarske revolucije. Caratan započinje svoju analizu od momenta kad je revolucija pobijedila i kad se prvi put ostvario princip neposredne demokracije. On kaže: »Oktobarska revolucija i uspostavljanje sovjetske vlasti bili su mogući upravo zato što ih je sna-

¹⁶ Slobodan Bosiljčić, Oktobarska revolucija 1917. i prva godina sovjetske vlasti. Beograd 1966.

¹⁷ Petar Milosavljević, Velika Oktobarska socijalistička revolucija, Beograd 1967.

¹⁸ Stipe Šuvar, Seljaštvo i agrarno pitanje u Oktobarskoj revoluciji, Sociologija sela, br. 18, Zagreb 1957.

¹⁹ Sava Živanović, Oktobarska revolucija i radničko učestvovanje u upravljanju proizvodnjom, Prilozi za istoriju socijalizma (dalje: Prilozi), br. 5, Beograd 1966.

²⁰ Novica Vojinović, Taktika boljševika u revoluciji, Prilozi za istoriju socijalizma, br. 5, 1968.

²¹ Boris Đurović, Transformacija boljševičke partije nakon Oktobra (1917—1924). Novi Sad 1969.

²² Marijan Britovšek, Boj za Lenjinovo dediščino I—II, Ljubljana 1976.

²³ Branko Caratan, Tradicije Oktobra i suvremenost, Zagreb 1977.

žno podupirala neposredna demokratska inicijativa i akcija radničke klase i radnih masa.«²⁴ Smatra, nadalje, da je staljinizam, koji je kasnije zastupao teoriju o jačanju države i klasne borbe za vrijeme razvijenog socijalizma, značio »direktnu i praktičnu teoretsku negaciju socijalističke orijentacije na razvoj neposredne demokracije i samoupravljanja.«²⁵ Zaključuje da je proces destalinizacije poslije XX kongresa KP SS doveo do značajnog napretka u smislu uvlačenja velikog broja građana u škole samoupravljanja, čime je sužavao sferu državnog upravljanja i prenošenja nekih njenih funkcija na društvene organe. Ovim je pitanje samoupravljanja u SSSR-u, prema tvrdnji autora, stavljeno na dnevni red, pa je to, dakako, pozitivno. Prema njemu je u taj problem uneseno i mnogo novoga, iako ispravno zaključuje da »uvođenjem niza oblika neposredne demokracije nije politički sistem promijenjen u niti jednom svom bitnom elementu [...]«.²⁶

U najnovije vrijeme pojavila se knjiga Jove Popovića »Oktobarska revolucija.«²⁷ To je, zapravo, prikaz onih deset dana »koji su potresli svijet«, ali ne ispričan perom historičara, nego publicista. Autor ipak ide dalje od publicistike, jer analizira preduvjete koji su doveli do revolucije. U predgovoru Kosta Nađ je i osnovni stav njena autora izrazio riječima: »Pisati sad o Lenjinu i Oktobru za nas znači pisati o našem odnosu prema revoluciji, njenom trajanju, njenim konkretnim i raznovrsnim tokovima. Podsjećati na Lenjina znači podsjećati na neophodnost stvaralačke razrade teorije i prakse koje jačaju socijalističke društvene odnose, znači podsjećati na lenjinsku misao o tome da će se radnička klasa pobijedivši održati u ogorčenoj borbi s drugim klasama i pobijediti će do kraja samo u tom slučaju ako bude znala da dovede do uništenja klase uopće.«²⁸

Drugi aspekt je izučavanje utjecaja Oktobarske revolucije na historijski razvitak jugoslavenskih zemalja na tlu Austro-Ugarske, na stvaranje revolucionarne situacije koja se očitovala u vojničkim pobunama, naročito u austro-ugarskoj floti u Boki Kotorskoj 1.—3. veljače 1918, u pobunama u Puli, Šibeniku; zatim u pokretu zeleno-kadrovaca u Hrvatskoj i stvaranju tzv. sovjetskih republika u nekim rajonima. Ideju i iskustvo Oktobarske revolucije prenosili su svojim kućama bivši zarobljenici — povratnici iz Sovjetske Rusije, koji su aktivno sudjelovali u revoluciji ili građanskom ratu, ili su bili svjedoci velikih događaja. Oni su bili među prvima koji su donijeli u zemlju istinu o onome što se u Rusiji zbilo, koji su razvili prvu usmenu propagandu o Oktobru i zatim sudjelovali u stvaranju komunističkih organizacija u zemlji — ukratko, prvi »naši boljševici«. Oni su u ožujku 1918. organizirali Revolucionarni komunistički savez »Pelagić« kao ilegalnu komunističku organizaciju koja će zatim ući u novoosnovanu Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista), odnosno Komunističku partiju Jugoslavije.

Korać se vrlo brzo uključio u antikomunističku propagandu. Socijaldemokratski list »Sloboda« odmah je, pod njegovim uredništvom počeo, kako on sam konstatira, »oštro istupati i pisati protiv boljševičkih nedemokratskih me-

²⁴ Isto, 15.

²⁵ Isto, 421.

²⁶ Isto, 426.

²⁷ Jovo Popović, Oktobarska revolucija, Zagreb 1978.

²⁸ Isto, 8.

toda«, a u prilog »saradnji s građanskim strankama za ostvarenje jugoslavenskog nacionalnog ujedinjenja« [...]»²⁹ Takav neprijateljski stav prema Oktobru morao je dovesti do konfrontacije s ljevicom u socijaldemokraciji i do konačnog rascjepa. Korać se bori protiv »boljševičkih agitatora«, on u svojoj knjizi smatra pelagićevsku organizaciju »tajnom boljševičkom organizacijom«,³⁰ pa je optužuje za najteže grijeha pred policijom, na pr. za organizaciju »varaždinskog puča«, itd. A poznatu Diamantsteinovu aferu, isprovociranu policijom, naziva »boljševičkom zavjerom«.³¹

Tek poslije pobjede Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije počinje znanstveno istraživanje ove velike teme — utjecaja Oktobra. Pojavljuje se niz vrijednih radova. Među prvima je knjiga Ferde Čulinovića, *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim zemljama*.³² Autor polazi od široke analize situacije u Rusiji koja je prethodila Oktobarskom prevratu i stvaranju proleter-ske države. Zatim se osvrće na prilike u jugoslavenskim zemljama Austro-Ugarske, naročito u ratnoj mornarici koja se na početku 1918. pod utjecajem Oktobra diže na ustanak. Jedan dio knjige posvećen je izravno utjecaju Oktobra na revolucionarni pokret u čitavoj zemlji. U knjigu je ušao također materijal koji je autor ranije objavio kao posebnu knjigu pod nazivom »1918. na Jadranu«.³³ Djelo Ferde Čulinovića napisano je na temelju bogatih arhivskih i drugih izvora, te literature, a autor je upotrijebio i dosta neobjavljenih memoarskih podataka. To je zapravo pionirski rad u našoj historiografiji o toj temi.

Osim Čulinovića, revolucionarnom djelatnošću mornara u austrougarskoj mornarici bavio se i Bernard Stulli.³⁴ On istražuje pitanja revolucionarnog rada pod utjecajem Oktobra u Trstu, Puli i Boki Kotorskoj.

O utjecaju Oktobra na jugoslavenski revolucionarni pokret napisali su znanstveno fundirane radove Sergej Dimitrijević,³⁵ Ivan Katardžijev,³⁶ Ivan Babić,³⁷ Vjekoslav Bratulić,³⁸ France Klopčič,³⁹ Boris Zihér, ⁴⁰ Dimitrije-Dimo

²⁹ Korać, n. d. I, 245.

³⁰ Isto, 267.

³¹ Isto, 275.

³² Ferdo Čulinović, *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim zemljama*, Zagreb, 1957.

³³ Ferdo Čulinović, *1918. na Jadranu*, Zagreb 1951.

³⁴ Bernard Stulli, *Revolucionarni pokret mornara*, Zagreb 1968.

³⁵ Sergije Dimitrijević, *Velika Oktobarska socijalistička revolucija i razvitak klasne borbe i revolucionarnog pokreta na jugoslavenskim teritorijama u toku prvog svjetskog imperijalističkog rata i u novostvorenoj zajedničkoj državi*, Prilozi 5, 1968.

³⁶ Ivan Katardžijev, *Oktobarska revolucija i makedonsko nacionalno pitanje u periodu stvaranja Jugoslavije*, na i. mj.

³⁷ Ivan Babić, *Idejni odraz Oktobarske revolucije u revolucionarnoj hrvatskoj publicistici u prvim godinama sovjetske vlasti*, na i. mj.

³⁸ Vjekoslav Bratulić, *Odjeci Oktobarske revolucije u Istri*, *Jadranski zbornik II*, Rijeka 1957.

³⁹ France Klopčič, *Odmevi Oktobarske revolucije v Sloveniji leta 1917—1921*, *Sodobna pota*, št. 8, Ljubljana 1957.

⁴⁰ Boris Zihér, *O nekim posebnostima nacionalističke revolucije u Jugoslaviji*, na i. mj.

Vujović,⁴¹ Danilo Kecić,⁴² Jovan Popović,⁴³ i dr. Ovdje je potrebno istaći da se osim opće jugoslavenske teme, tj. utjecaja Oktobra na sva ili glavna nacionalna područja zemlje, pojavilo i mnogo lokalnih tema o utjecaju Oktobra na pokrete masa u pojedinim gradovima i selima. Kao primjer možemo navesti rad Vlaho Benkovića o utjecaju Oktobra na radnički pokret Dubrovnika, izrađen na dokumentima mjesnog arhiva.⁴⁴

Kako se može vidjeti, ovaj aspekt utjecaja Oktobra na naš revolucionarni pokret najjače je zastupan u priložima 50-ih i 60-ih godina.

3. Istraživanju o sudjelovanju Jugoslavena, odnosno predstavnika Hrvata, Slovenaca, Srba, Crnogoraca, Makedonaca i Muslimana neposredno u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u Rusiji pristupilo se tek poslije XX kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza (1956), kada je počela destalinizacija, kad su šire otvoreni sovjetski državni i partijski arhivi, kad su rehabilitirani mnogi učesnici Oktobarske revolucije koji su nestali u staljinističkim čistkama. Tada se prvi put počelo više govoriti o sudjelovanju inozemaca u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu. Osim ostalih riječ je i o nekoliko desetaka tisuća bivših zarobljenika u Rusiji, sudionika Oktobra. Oni su stvarali svoje partijske organizacije u sastavu Ruske komunističke partije (boljševika). Neki naši historičari, kao N. Popović, smatraju da je to bilo stvaranje KPJ u Sovjetskoj Rusiji, ali je to protivno Lenjinovu učenju o stvaranju komunističkih partija. U Sovjetskoj Rusiji stvarane su prve Komunističke organizacije Jugoslavena a također i Jugoslavenski sovjeti radničkih seljačkih poslanika. Prirodno je što je izučavanje ove nove teme započelo najprije u Sovjetskom Savezu gdje su se sačuvali najbogatiji arhivski vojni i partijski izvori o tim događajima.

Prvi znanstveni rad o toj temi pojavio se u SSSR-u 1957, a kod nas 1966. Od naših pisaca počeli su o njoj objavljivati svoje radove Bogumil Hrabak,⁴⁵ Dimitrije Vujović, Nikola Popović,⁴⁶ dok se France Klopčić posebno bavio pitanjem građe za slovensku, hrvatsku i srpsku komunističku

⁴¹ Dimitrije-Dime Vujević, Učešće dr. Vukašina Markovića u Oktobarskoj revoluciji i njeni odjeci u Crnoj Gori, na i. mj.

⁴² Danilo Kecić, Oktobarska revolucija i agrarni seljački pokret u Vojvodini tokom 1918. i početkom 1919. godine. Zbornik za društvene nauke Matice Srpske 49, Novi Sad 1968; Buržoazija prema boljševičkom pokretu u Vojvodini u prvoj polovini 1919. i generalni štrajk socijalističke proleterske solidarnosti, na i. mj. 48, 1967; Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917.—1921. Novi Sad 1972.

⁴³ Jovan Bojović, Crnogorska emigracija u Rusiji uoči i za vrijeme oktobarske revolucije, Istorijski zapisi, Br. 4, 1967.

⁴⁴ Vlaho Benković, Oktobarska revolucija i radnički pokret Dubrovnika, »Dubrovnik«, br. 4, 1967.

⁴⁵ Bogumil Hrabak, Partijske organizacije forumi komunista Jugoslavena u Sovjetskoj Rusiji 1918.—1921. god., JIC br. 1—4, 1967; Propaganda putem štampe Jugoslavena komunista u Sovjetskoj Rusiji (1918.—1921.), Istorijski zapisi 4, Titograd 1967; Jugoslovenski Soveti u Rusiji i Ukrajini 1919.—1921. Tokovi revolucije II, 1967; Nastanak i obrazovanje jugoslovenske grupe RKP/b u proljeće 1918, Istorija XX veka X, 1968; Komunistička partija (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca, JIC, br. 1—2, 1969.

⁴⁶ Nikola Popović, Jugoslovenske centralne komunističke organizacije u Rusiji (1918.—1921.), Prilozi 5, 1968.

štampanju koja je postojala u Sovjetskoj Rusiji od 1918—1921.⁴⁷ Potkraj 60-ih godina prevedena je i knjiga I. Očaka s ruskog jezika.⁴⁸ U redovima spomenutih autora obrađivana su pitanja o stvaranju jugoslavenskih komunističkih grupa i jugoslavenskih sovjeta, dok se pitanje o neposrednom sudjelovanju naših zarobljenika u borbama Crvene armije razmatralo samo u memoarskoj literaturi.

Posebna velika tema u tom aspektu koja se istraživala posljednjih godina bila je tema o našim povratnicima iz Sovjetske Rusije. Prvi, i kao takav pionirski rad o tome u našoj historiografiji bio je rad Drage Škorića, bivšeg povratnika iz Sovjetske Rusije.⁴⁹ Međutim, razmatrajući ulogu naših povratnika u zemlji i njihovo učešće u revolucionarnom pokretu, on gotovo i ne spominje ulogu tih istih povratnika u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu prije povratka u zemlju. Inače, najviše je na toj temi radio Bogumil Hrabak,⁵⁰ a 1976. pojavila se kod nas i knjiga I. Očaka o tome.⁵¹ Ovo je vrlo opširna tema koju je gotovo nemoguće iscrpiti, jer su naši povratnici naseljavali tišće naših sela i gradova.

Veliko značenje za daljnju razradu spomenute teme imali su skupovi organizirani diljem zemlje prilikom 50. godišnjice Oktobarske revolucije. Godine 1967. najveći su od njih bili u Boki Kotorskoj i Ljubljani. Na njima su izneseni posljednji rezultati u istraživanju jugoslavenskih historičara o toj temi.⁵² Osim toga, jugoslavenski su znanstvenici istupili i na međunarodnom skupu u Moskvi koji je održan pod naslovom »Međunarodni značaj velike oktobarske socijalističke revolucije« 3.—6. XI 1967.⁵³

Tim je povodom Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske objavio brošuru posvećenu Oktobru⁵⁴ u koju su ušli prilozi suradnika Instituta.⁵⁵

⁴⁷ France Klopčič, Građa za bibliografiju slovenskega in serbo-horvatskega komunističnega tiska v Sovjetskoj Rusiji v letah 1918.—1921.

⁴⁸ I. D. Očak, Jugoslaveni u Oktobru, Beograd 1967.

⁴⁹ Drago Škorić, Uloga povratnika iz ruskog zarobljeništva pod kraj godine 1918, Starine JAZU 46, 1956.

⁵⁰ Bogumil Hrabak, Dolazak organizovanih povratnika iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju 1918.—1919., Historijski Institut Slavonije, Zbornik 4, 1966; isti, Jugoslaveni učesnici Oktobarske revolucije i stvaranje KPJ, Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini III, 1966.

⁵¹ Ivan Očak, U borbi za ideje Oktobra. Jugoslaveni povratnici iz Sovjetske Rusije 1918.—1921. Zagreb 1976.

⁵² Referati Ive Frangeša, Poticaj Oktobra u hrvatskoj književnosti, te Marina Franičevića, Oktobarska revolucija i August Cesarec objavljeni su u časopisu »Forum«, br. 11—12, 1967.

⁵³ Referati podneseni na spomenutim naučnim skupovima objavljeni su u »Prilozima za istoriju socijalizma« 5, 1968.

⁵⁴ Pola vijeka Oktobarske revolucije, Zagreb 1967.

⁵⁵ U brošuri su objavljeni ovi prilozi: Stanislava Koprivica Oštrić, O historijskim zbivanjima u Rusiji od februarske revolucije do stvaranja SSSR-a; Zlatko Čepo, Pretpostavke socijalizma i stvarnost Oktobra; Ivan Babić, Odjeci Oktobra u djelima hrvatskih književnika; Leopold Kobsa, Stanislava Koprivica Oštrić, Oktobar na stranicama naše partijske štampe (1917.—1921.); Milutin Grozdanić, Jugoslaveni u Oktobarskoj revoluciji; Marijan Rastić, Proslava godišnjica Oktobarske revolucije za vrijeme NOB-a.

Njihovu ocjenu dao je njegov urednik Z. Čepo u svom predgovoru: »Zajedničko im je jedno, da su nastali u relativno kratkom roku i da su dijelom zbog toga, a dijelom zbog prije iznesene namjene« — brošura je imala praktičnu svrhu »podsjetnika« — »uglavnom rađeni bez znanstvenih pretenzija.«⁵⁶ Dodana je i »bibliografija važnije literature, koja nije kompletna«, a također nepotpuni spisak učesnika oktobarske revolucije koji žive na teritoriju naše republike.⁵⁷ Ako se uzme u obzir da je u to vrijeme kod nas i vani postojala o našim ljudima u Oktobru opširna literatura, onda ova brošura nije ipak ispunila »prazninu u našoj publicističkoj literaturi«, kako se njen urednik nadao.

Izuzetak u znanstvenom smislu pripada radu Ivana Babića⁵⁸ koji razmatra pitanje odnosa Augusta Cesarca i Miroslava Križe prema Oktobru.

Treba svakako spomenuti da je u vezi s 50. godišnjicom Oktobra Josip Broz Tito objavio nekoliko tekstova posvećenih Oktobru. U jednoj brošuri na ruskom jeziku i u drugim priložima,⁵⁹ Tito se bavi pitanjem značenja Oktobra za jugoslavenski radnički i komunistički pokret kao i njegova međunarodnog značenja.

Osim toga, treba reći da se u posljednje vrijeme naša historiografija sve češće obraća izučavanju biografija o pojedinim sudionicima Oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji. Navest ćemo samo neke: Stjepana Supanca,⁶⁰ Blagoja Nikolića,⁶¹ Emila Čopa, Vilka Mariona, Gustava Barabaša, Danila Srdića,⁶² Vladimira Čopića⁶³ i dr.

Za daljnje izučavanje tema posvećenih Oktobru stvorena je danas solidna baza raznovrsnih izvora. S izdavanjem ove građe započelo se još 1957; bila je to građa o utjecaju Oktobarske revolucije na naše krajeve. Prva takva opširna arhivska građa potječe iz Arhiva Hrvatske,⁶⁴ a zatim iz Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu.⁶⁵ Osim ovih zbornika arhivskih dokumenata objavljene su i dvije knjige sjećanja bivših sudionika Oktobra. Prva je objavljena

⁵⁶ Pola vijeka, 4.

⁵⁷ Isto, 5.

⁵⁸ Ovaj prilog je pročitan kao referat u Moskvi na Međunarodnoj konferenciji.

⁵⁹ Josip Broz Tito, Oktjabrskaja revoljucija i narody Jugoslavii, »SSSR — strana Oktjabrja«, Beograd, »Komunist«, 1967.

⁶⁰ Vladimir Horvat, Život i revolucionarni rad Stjepana Supanca, Zbornik Historijskog instituta Slavonije, 3, 1965.

⁶¹ Dimitrije Kulić, Od Oktobra do Sutjeske, Monografija o Blagoju Nikoliću, Leskovac 1969.

⁶² Ivan Očak, Jugoslavenski Oktobarci, likovi i sudbine, Zagreb, 1979.

⁶³ Mihael Sobolevski, Vladimir Čopić, Rijeka 1976; Ivan Očak, Vojnik revolucije. Život i rad Vladimira Čopića, Zagreb 1980.

⁶⁴ B. Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju godine 1918, HZ X, 1957; Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.—1918. (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeka Oktobarske revolucije kod nas), Arhivski vjesnik I, Zagreb 1958; isti, Prilozi građi za historiju radničkog pokreta i KPJ 1919. godine, na i. mj. II, i dr.

⁶⁵ Kesim Isović, Prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine 1919. i 1920., Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine VIII—IX, Sarajevo 1968.—1920.

1969. u Ljubljani⁶⁶ i u tom zborniku sudionika iz Slovenije i drugih krajeva Jugoslavije dalo je svoj prilog 157 sudionika Oktobra. Po svom sadržaju su to većinom sjećanja o sudjelovanju u građanskom ratu u okviru današnjih granica SSSR-a. Samo manji dio sjećanja govori o sudjelovanju u stvaranju i djelovanju komunističkih i drugih revolucionarnih organizacija na teritoriju Sovjetskog Saveza. Zbornik je snabdjeven dobrim historiografskim predgovorom i komentarom koji je sastavio France Klopič.

Druga knjiga sjećanja objavljena je u Beogradu 1978.⁶⁷ Taj je zbornik sadržajno bogatiji i raznovrsniji; u njemu su sakupljena sjećanja 260-orice sudionika. Zbornik otvara opširno sjećanje Josipa Broza Tita: »Moji doživljaji u Rusiji za vrijeme Oktobarske revolucije i građanskog rata«. Ovo su prva opširnija i do sada najpotpunija sjećanja Tita. Naime, poznato je da je Tito, kao bivši zarobljenik, sudjelovao u borbi za obranu i učvršćenje sovjetske vlasti u vrijeme građanskog rata. Osim toga je bio ondje primljen u jugoslavensku komunističku grupu. O tome je pisao u nekoliko navrata u novinama i časopisima, kako u Jugoslaviji tako i u SSSR-u. Međutim, ova su sjećanja zasada najopširnija. Predgovor knjizi napisao je N. Popović; on je napisao i komentar, a drugi su naučni radnici pripremali pojedina sjećanja. Iako je ovaj zbornik potpuniji i veći po količini priloga, ipak je predgovorom i pogotovo komentarom slabiji od ljubljanskog. Začuduje da mu je osobito slab historiografski predgovor.

Treba svakako spomenuti i zbornik dokumenata koji je objavljen u Moskvi 1976, a naslov mu je »Sudjelovanje trudbenika Jugoslavije u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u SSSR-u«.⁶⁸ Taj je zbornik nešto kasnije izašao i na hrvatsko-srpskom jeziku u Beogradu. To je prvi zbornik takve vrste u SSSR-u, u koji su ušli materijali iz partijskog arhiva Sovjetskog saveza. Ti su izvori dragocjeni, a mnogi su od njih već odavno ušli u naučna istraživanja. Zbornik dokumenata je sastavljen po kronološkom principu i obuhvaća dokumente za period 1917.—1921.⁶⁹

Izdavanjem izvorne građe stvorena je vrlo solidna baza za daljnje produbljavanje ove teme koja neosporno svjedoči o našem internacionalizmu.

⁶⁶ Jugoslovani v Oktobru. Zbornik spominov udeležencev Oktobarske revolucije in državljanske vojne v Rusiji (1917.—1921.).

⁶⁷ Jugoslovani u Oktobarskoj revoluciji. Zbornik sećanja Jugoslovena učesnika Oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji 1917.—1921.

⁶⁸ Učastije jugoslavskih trudjaščinsja v Oktjabrskoj revoluciji i graždanskoj vojne v SSSR, Sbornik dokumentov i materialov, Moskva 1976.

⁶⁹ Usp. o tom izdanju opširniju ocjenu I. Očaka u prošlom svesku HZ.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šaljite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.